

Науково-популярний
ілюстрований журнал
Видається із 1969 року

ЗАСНОВНИК

Міністерство культури України

Фундація Героя України
академіка Петра Тронька

ВИДАВЕЦЬ

ДП «Національне газетно-
журнальне видавництво»

ВИДАВНИЧА РАДА

Сергій Васильєв, Олег Вергеліс,
Яніна Гаврилова, Валерій Гриценко,
Вадим Дорошенко, Віктор фон
Ерцен, Олесь Журавчак, Наталка
Іванченко, Наталія Коваль, Андрій
Курков, Наталія Лигачова, Лариса
Нікіфоренко, Руслан Онопрієнко,
Роман Ратушний, Віталій
Сатаренко, Анатолій Сериков,
Артем Стельмашов, Ліліана
Фесенко, Антон Філатов,
Людмила Човнюк

РЕДАКЦІЯ

Шеф-редактор
Ігор ГИРИЧ

Головний редактор
Леся БОГОСЛОВ

Редагування, коректа
Віри КАРПЕНКО,
Івана МАЛЮТИ

Дизайн і верстка
Наталії КОВАЛЬ

Публікуючи проблемні матеріали, редакція, окрім спеціально обумовлених випадків, подає лише авторський погляд.

Передрук і відтворення текстових та ілюстративних матеріалів «Пам'яток України» – тільки з письмового дозволу редакції.

© Пам'ятки України: історія та культура, 2014.
Усі права застережено.

ЗМІСТ НОМЕРА

АКЦЕНТ

- 4 Києво-Межигірський
монастир в історії України
Неля ГЕРАСИМЕНКО

АРХЕОЛОГІЯ

- 18 Пам'ятки Межигір'я у світлі археологічних досліджень
Всеволод ІВАКІН, Віталій КОЗЮБА

АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА

- 22 Будівлі Межигір'я
Олена БРЕЯК

ІКОНОСТАСИ

- 34 Іконостас Спасо-Преображенського
собору
Світлана ОЛЯНИНА

КНИГОЗБІРНІ

- 42 Бібліотека Межигірського монастиря
XVII–XVIII ст.
Олексій КУЗЬМУК, Наталія СІНКЕВИЧ

ПРОМИСЛИ

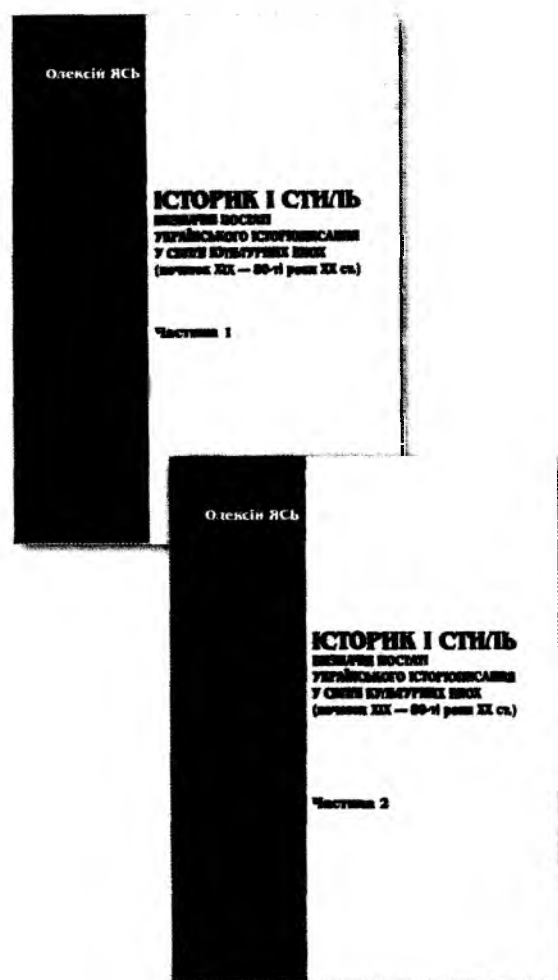
- 48 Києво-Межигірська фаянсова фабрика
Ольга ШКОЛЬНА
- 60 Межигірський художньо-керамічний
технікум-інститут
Ольга ШКОЛЬНА

КНИГОПИС

- 66 Історик, його стиль і тексти: нова
книга з української історіографії
Ярослав ФЕДУРЮК
- 69 Святість Межигір'я: сучасний
погляд
Валерій ЛАСТОВСЬКИЙ
- 70 Радянський Київ Ігоря Однопозова
Віталій БАКАНОВ

ІСТОРИК, ЙОГО СТИЛЬ І ТЕКСТИ: НОВА КНИГА З УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

Ясь О. Історик і стиль.

Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.)

У 2 ч. – К., 2014. – Ч. 1. – 588 с.; Ч. 2. – 652 с.

продовж останніх двох десятиліть українська наука збагатилася кількома дослідженнями з української історіографії. Сьогодні широковідомими є історіографічні праці Леоніда Зашкільняка, Володимира Кравченка, Стелана Величенка та багатьох інших. Багатолітній науковий доробок Олексія Яся в цьому переліку займає особливе місце. Розглянемо найновішу монографію дослідника, що вийшла друком в Інституті історії України НАН України у двох частинах.

Найголовніша особливість монографії О. Яся, що найперше спадає на думку, це оригінальний авторський підхід до вивчення історіографії. Річ у тім, що ми не маємо тут справу з класично-традиційним систематичним оглядом її окресленого періоду від початку XIX до 80-х років XX століть. Усю концепцію цієї монографії автор виводить від філософії історії, в чому виявляється водночас і велика ерудиція дослідника, і знання історіографічного процесу в Україні у XIX–XX століттях. Перед нами швидше постає дослідження історико-культурних епох на прикладі порівняльного аналізу найяскравіших представників українського історіописання окресленого періоду, де провідною проблематикою є історик, його стиль і тексти. Автор намагається не лише оцінити науковий доробок істориків, вмістивши їхню творчість у контекст сучасних їм епох, а й проникнути у творчу лабораторію, індивідуальність чи особливість кожного з них, що найкраще виражалися, за висловом Федора Шевченка, через їхні праці.

Науковці, які багато років стежать за статтями автора, навряд чи були дуже здивовані такими нестандартними підходами, на які натрапляємо у цій монографії. По-перше, О. Ясь давно вже визначив свої головні історіографічні зацікавлення тим періодом, який окреслено у назві книжки¹. Нижня хронологічна межа, коли історіописання доби романтизму приходило на зміну пізньому просвітництву, тут цілком природна й впливає з історіографічних процесів не лише на теренах України, а й Європи в цілому. Саме в цей період зароджувалася та епоха, яку історіографи згодом назвуть «академічною до-

бою» з огляду на нові тенденції у методології досліджень, пов'язані насамперед з критичним ставленням до історичних джерел. Верхня межа охоплює період кінця 1980-х років, коли завершувалася епоха української радянської історіографії і національне історіописання набирало нових якостей.

Принципи такого нестандартного, самобутнього й оригінального підходу до вивчення історіографії, які застосовані у рецензованій книжці, автор окреслив у передмові до монографії. Тут визначено ті фігури з-поміж українських істориків, які б найкраще відповідали філософським та історіографічним завданням у вивченні проблематики «історик і стиль». Хоч автор застосовує такий невдячний, на перший погляд, метод (адже йому не уникнути, мабуть, критики щодо відбору порівняльної характеристики текстів різних істориків), проте завдяки своїй непересічній ерудиції дослідник знаходить вихід з цієї складної ситуації й окреслює головні завдання монографії. Від першої до останньої сторінки цієї книжки О. Ясь крок за кроком іде до їхнього розв'язання. «... Вкрай складною й гострою проблемою виявився добір істориків та їхніх текстів, оскільки постійно примушував зважувати на уявних шальках терезів безліч аргументів pro et contra щодо можливих осіб і сюжетів. Тому провідною настановою, покладеною до засад цього відбору, стала ідея представлення найширшої стильової мозаїки, котру творили різні дослідницькі *практики й тексти...* (курсив наш. – Я. Ф.)» (с. 7). Цю програму, що її автор чітко окреслює, можна, без сумніву, сприймати як надзавдання у монографії. Адже в читача мимоволі виникає головне запитання: як узагалі можливо реалізувати таку дослідницьку мету? Як можливо з величезної кількості знакових фігур в українській історіографії відібрати для вивчення лише тих учених, які найкраще, найґрунтовніше, найпереконливіше окреслюють заявлену проблематику «історик і стиль»?

Вихід з такого, здавалося б, глухого кута автор вбачає в історико-філософських категоріях, і можна з певністю твердити, що дослідник упорався з поставленою метою на дуже високому рівні. Цю думку чи не найкраще унаочнює перший розділ «Стиль мислення – метафора та поняття», в якому автор простежує теорії «стилів мислення» від часів Французької революції до пострадянської доби, а також їхнє походження, поняття та інші інструменти. Для епохи кінця XVIII – початку XIX століть, наприклад, дослідник виділяв конфронтацію «...раціоналістично-просвітницьких уявлень із динамікою та нещадною післяреволюційною реальністю...» (с. 57). У зв'язку з цим при розгляді цієї переломної епохи між просвітництвом і романтизмом О. Ясь широко послуговується творами, присвяченими саме філософії історії, Йогана-Крістофа-Фрідріха Шиллера, Іммануїла Канта, філософів-неокантіанців та багатьох інших. Дослідник занурюється у вивчення самого поняття «стиль мислення» й подає читачеві погляди багатьох філософів на цю тему, як-от Вілена Горського, Олексія Лосева, Людмили Мікешіної та ін. З такими дослідницькими підходами, коли історичні оцінки досить часто ставляться на межу філософських категорій, О. Ясь сміливо торує новий шлях у вивченні української історіографії, залучаючи до науки величезний масив матеріалу. Оця сміливість у розробленні такої складної концепції рецензованої книжки впливає з усього попереднього багатолітнього (майже чвертьвікового!) досвіду автора в історіографічних дослідженнях.

Можна дискутувати й сперечатися, чи дослідник для свого аналізу зробив добірку текстів саме тих істориків, які своєю науковою і громадською працею дійсно зробили ключовий внесок в українську історіографію, навіть під оглядом вивчення проблематики їхніх стилів, текстів, впливів на їхніх сучасників або на наступні покоління тощо. Проте не забуваймо, що це право автора зробити такий вибір і подати читачеві власну візію історіографічного процесу, застосу-

вавши при цьому метод порівняльного аналізу. У доборі істориків для аналізу їхнього наукового доробку дослідник базується насамперед на своїх наукових зацікавленнях, що вироблялися упродовж двох десятиліть. Навіть побіжно кинувши оком на попередній доробок О. Яся, ми побачимо низку ґрунтовних статей, які сьогодні вже стали окрасою досліджень з історіографії та методики історичного дослідження². Саме ідеї, викладені у цих та багатьох інших працях, стали основою рецензованого двотомника, в якому у восьми з дев'яти розділів натрапляємо на ґрунтовну характеристику в історичній та порівняльно-філософській перспективі наукового доробку Дмитра Бантиша-Каменського і Миколи Маркевича, Михайла Максимовича, Миколи Костомарова та Пантелеймона Куліша, Володимира Антоновича і Михайла Драгоманова (цілком несподівано, однак, як окреслює автор, «на культурних теренах "першого" позитивізму!»), Михайла Грушевського та «Історії України-Руси» як окремого етапу в історіографії на межі «критичного» позитивізму і соціологічних, неокантіанських та віталістичних ревізій найвидатнішого історика України, Степана Томашівського і В'ячеслава Липинського, Михайла Грушевського, Михайла Слабченка, Матвія Яворського та Олександра Оглоблина, Бориса Крупницького і, врешті, Федора Шевченка та Олену Компан. Задаймося, наприклад, питанням, де тут окремі нариси про Осипа Бодяньського, Олександра Лазаревського, Івана Каманіна, Дмитра Дорошенка, Івана Крип'якевича, Андрія Яковліва, Наталію Полонську-Василенко та ін.? Де ціла плеяда українських радянських істориків, без яких взагалі неможливо уявити сучасної історичної науки: Микола Петровський, Михайло Брайчевський, Олена Апанович, Іван Бутич та ін.? Мені здається, що, з одного боку, авторові годі було б заперечити, що всі ці та багато інших знакових істориків підпадають під ті концептуальні принципи, що були заявлені як головні тематичні сюжети у висвітленні проблематики «історик і стиль». Проте, з іншого, – читач мав би погодитися, що якби автор з усією властивою для нього прискіпливістю, ретельністю й відповідальністю поставив собі за мету здійснити порівняльне дослідження усіх цих видатних фігур, то ми б узагалі не побачили друком завершення цієї фундаментальної монографії. Ба більше, О. Ясь свідомо, як видається, окреслює перспективи для своєї дальшої праці у цьому самому річищі й наочно демонструє читачеві, що вивчати цю тематику можна ще детальніше й глибше. Візьмімо, наприклад, можливість порівняльних студій між Іваном Крип'якевичем і Дмитром Дорошенком, які, зокрема, були авторами найкращих на 30-ті роки узагальнюючих нарисів з історії України.

Таких прикладів можна навести ще добрий десяток, і тут авторові важливо було підвести

рису, зробити висновки до цілості свого дослідження, що ми спостерігаємо у другій частині цієї книжки у формі «Післямови». При цьому, усвідомлюючи власні дослідницькі обмеження й огріхи, О. Ясь зазначає, що його підхід є досить незахищений для ймовірної критики надмірно вимогливого читача. «Безперечно, запропонована вибірка українських істориків та їхніх праць у жодному разі не є викінченою і розглядається тільки, як одна з багатьох можливих варіацій у репрезентації українського історіописання, – пише дослідник. – Та, попри приховану суб'єктивність, яка звичайно побутує у будь-якій процедурі добору, сподіваємося, що у монографії більш-менш адекватно репрезентовано основні перетворення стильової палітри української історіографії XIX – 80-х років XX ст.» (с. 7–8). З цим неможливо не погодитися і, уникаючи небезпеки зануритися у безкінечний процес дослідження, автор вчасно ставить крапку, доводить свої ідеї до логічної стрункості й публікує монографію, аналогів якій українська історіографія до сьогодні ще не знала. І незважаючи на дискусійність наведеної цитати, віддаймо належне авторові та його великій дослідницькій ерудиції, яку він продемонстрував у цій книжці: порівняння стилів, текстів, історичних поглядів, методології, її еволюції та ін. дійсно є ключовими у нашій історіографії до тої міри, що годі без цих ключових фігур уявити українське історіописання. У цьому сенсі важко заперечити вдале порівняння О. Ясем істориків та їхнього впливу на соціально-політичні та культурні епохи романтизму, позитивізму, неоромантизму, соціології, а також на «стильові профілі еміграційних і діаспорних істориків» і на «трансформації радянського канону та його української проекції».

Одразу зазначимо, що в рецензії неможливо було охопити всіх дослідницьких аспектів, що їх заторкує автор у цій праці. Ми зупинилися, головним чином, лише на самобутній методології дослідження, яка на такому багатому порівняльно-аналітичному матеріалі вперше застосована в українській історіографії настільки ємно й цілісно. Потрібен певний час, аби читач зміг по-справжньому оцінити цю велику працю та її значення для науки. Однак сьогодні цілком сміливо можна констатувати ситуацію, коли у світ вийшла етапна у вивченні історіографічної проблематики монографія. У тих межах, які автор для себе раціонально окреслив і визначив у цій книжці, дослідницькі завдання виконані на високому рівні. Маємо тверде переконання, що майбутні історіографи України не зможуть обминути її головні ідеї у своїх працях.

ПРИМІТКИ

- 1 Див., напр., одне з досліджень автора на цю тему: Ясь О. Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби: (початок XIX – кінець 80-х років XX століття) // Переяславська рада 1654 року: (Історіографія та дослідження). – К., 2003. – С. 524–604.
- 2 Див., зокр.: Ясь О. Традиції великих історичних наративів у світлі культурних епох кінця XVIII–XX ст. // УІЖ. – К., 2012. – № 5. – С. 6–38; його ж. «Свій» серед «чужих», «чужий» серед «своїх». «История Малой России» Д. Бантиша-Каменського у світлі українсько-російського культурного перехрестя (до 220-річчя Дмитра Бантиша-Каменського) // УІЖ. – К., 2009. – № 2. – С. 160–194; його ж. "История Малой России" Д. Бантиша-Каменського у світлі дослідницького інструментарію // УАЩ. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 343–361; його ж. Сила і безсилля. Соціальні функції козацтва в інтерпретаціях українських істориків-романтиків XIX ст.: (Методичний інструментарій та техніка викладу) // Соціум. – 2004. – Вип. 4. – С. 215–228; його ж. Фрагмент як форма мислення: романтичний світ Михайла Максимовича // Terra Cossacorum: Студії з давньої і нової історії України: Наук. зб. на пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова. – К., 2007. – С. 477–516; його ж. Між достовірним та уявним. Микола Костомаров як історик-художник // УАЩ. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 232–251; його ж. Порівняльно-історичний метод у дослідницьких практиках Михайла Драгоманова // УІЖ. – К., 2012. – № 2. – С. 133–158; його ж. Два образи Старої України: візії О. Лазаревського й О. Оглоблина // УІЖ. – К., 2009. – № 3. – С. 67–92; його ж. Незвичайний позитивіст Володимир Антонович // Україна крізь віки: Зб. наук. пр. на пошану академіка НАН України, професора В. Смолія. – К., 2010. – С. 863–892; його ж. Монументальний проект великого наративу М. Грушевського у світлі його дослідницьких стратегій // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2012. – № 22. – С. 565–664; його ж. В. Липинський та неоромантизм: (До 125-річчя від дня народження) // УІЖ. – К., 2007. – № 5. – С. 75–95; його ж. Неоромантизм в історичній візії С. Томашівського // УІЖ. – К., 2011. – № 4. – С. 195–214; його ж. Клас і нація у концепції української історії Матвія Яворського // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2013. – № 23. – С. 198–235; його ж. Конфлікт процес/структура у конструкції «довгого» XIX ст. Михайла Слабченка // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2014. – № 24. – С. 196–224; його ж. «Невикінчена» харизма. Образ Івана Мазепи в конструкції Мазепинського ренесансу Олександра Оглоблина // УАЩ. – К., 2009. – Вип. 13/14. – С. 398–414; його ж. Історичні погляди Олександра Оглоблина: радянська доба (1919–1941) // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2008. – № 18. – С. 214–252; його ж. Типологічний метод у дослідницьких практиках В. Антоновича // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2010. – № 20. – С. 61–86; його ж. Людина модерна та людина історична, або Переддень «антропологічного повороту» у рецепції Бориса Крупницького // УАЩ. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 379–398; його ж. Ідеал науковості українського історика радянської доби, чи кілька спостережень над текстами Ф. Шевченка другої половини 1940-х – початку 1970-х років // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – К., 2013. – № 7. – С. 204–224; його ж. Монографія «Політичні і економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.» у науковій спадщині Ф. Шевченка (до 100-ліття від дня народження) // УІЖ. – К., 2014. – № 3. – С. 158–190; його ж. Історичні погляди Олени Компан: (До 90-річчя від дня народження) // УІЖ. – К., 2006. – № 4. – С. 140–156.